

daad en gedachte

**ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD**

26ste JAARGANG, NUMMER 2, MAART 1990

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redactie en administratie:

Schouw 48-11
8232 BD Lelystad
Postgiro 30 76 95

BELEVEN WIJ HET EINDE VAN HET KOMMUNISME OF NIET?

Omstreeks het midden van de vorige eeuw bereisde de Franse markies Astolphe de Custine het uitgestrekte rijk van de Russische tsaren. In zijn reisverslag noteerde hij onder meer: „Als de geknevelde Russische natie eindelijk de vrijheid om te spreken terug krijgt, zullen wij zo veel verschillende uiteenzettingen te horen krijgen, dat de verblufte wereld zal geloven, dat de tijd van de bouw van de toren van Babel opnieuw is aangebroken.” Wat wij thans beleven kan als zoiets als vrijheid van meningsuiting in Rusland en in bijna geheel Oost- en Midden-Europa worden aangeduid. De babylonische spraakverwarring die De Custine voorspelde doet zich niet slechts dáár voor, maar op nog veel uitgebreider schaal in West-Europa.

In alle toonaarden wordt datgene wat zich in Polen, in Hongarije, in de DDR, in Tsjechoslowakije, in Roemenië en in Bulgarije voltrekt, of bezig is zich te voltrekken, ‚bezongen‘ als het einde of de ineenstorting van het ‚kommunisme‘. Slechts de ‚begeleiding‘ van de melodie was tot dusver niet steeds dezelfde. Nu eens hoorde men, dat ‚het bankroet van het kommunisme‘ onherroepelijk tot het kapitalisme zou voeren. Dan weer — maar steeds minder vaak — werd dat nog niet als vaststaand aangenomen. Dan zag men iets dat gekarakteriseerd werd als ‚demokratisch socialisme‘ of wel als ‚kommunisme met een menselijk gezicht‘ als een perspectief voor Oost-Europa. In de desbetreffende beschouwingen werd meer dan eens ook verwezen naar wat ‚het Zweedse socialisme‘ werd genoemd.

De spraakverwarring waarover wij het hebben bestaat niet hieruit, dat in de respectievelijke commentaren telkens geheel andere toekomstmogelijkheden werden en worden geschetst. Althans, zij bestaat daaruit niet alleen en niet in hoofdzaak. De spraakverwarring wordt namelijk vooral hierdoor gekenmerkt, dat — wat voor spekulaties er ook ten beste worden gegeven — op een hoogst zeldzame uitzondering na, steeds weer opnieuw wordt uitgegaan van de ‚ineenstorting van het kommunisme‘ of ‚het bankroet van het socialisme‘. Wij noemen dat een spraakverwarring, aangezien er noch in Rusland, noch in welk ander land, hetzij in Oost-Europa, hetzij elders, van kommunisme of socialisme sprake is. En iets dat niet bestaat, kan uiteraard ook niet ineenstorten of bankroet gaan.

De maatschappijverhoudingen die men, al is het dan met onmiskenbare verschillen, in Rusland en de overige Oostvloklanden aantreft, beschouwen wij als kapitalistische verhoudingen omdat zij berusten op de loonarbeid, omdat de arbeidskracht er

een *waar* is, omdat er uitbuiting en meerwaardeproductie bestaat en er voor het economisch leven de wetten van de accumulatie van het kapitaal gelden. Dat de machthebbers, dat wil zeggen de heersende klassen in de desbetreffende landen en hun politieke vertegenwoordigers, de feitelijke situatie anders definiëren verplicht ons allerminst het door hen opgediste sprookje te geloven.

Maar als in Oost-Europa evengoed kapitalisme bestaat als in het Westen, hoe moet dan datgene worden beoordeeld wat daarginds sinds de afgelopen herfst aan de gang is? Is het wel of geen revolutie waarvan wij getuige zijn? Hebben de betogingen in Leipzig, in Oost-Berlijn en in andere steden in de DDR (om van die in Praag, in Timisoara en in Boekarest te zwijgen) dan niet tot een omwenteling in de verhoudingen geleid? Dat hebben ze wel degelijk! Maar deze omwenteling is een omwenteling van de *politieke* verhoudingen; niets meer, maar bepaald ook niets minder.

Wanneer wij, zoals we in onze allereerste commentaren in het decembernummer van *Daad en Gedachte* al deden, de desbetreffende gebeurtenissen een zuiver *politieke* revolutie hebben genoemd, dan hebben wij daarmee volstrekt geen afbreuk willen doen aan hun betekenis. Wij hebben uitsluitend willen aangeven, dat de (kapitalistische) produktieverhoudingen in de betrokken landen *niet* werden omgewenteld. Waarmee men naar onze mening te maken heeft — en nogmaals: de betekenis ervan mag bepaald niet worden onderschat — dat is een revolutie zoals bijvoorbeeld die van 1848 in Frankrijk. Het gaat om een burgerlijke revolutie, maar niet in de zin van een revolutie waardoor kapitalistische verhoudingen worden *geschapen*. Het gaat om een verandering van de politieke bovenbouw die als gevolg van de maatschappelijke ontwikkeling onvermijdelijk is geworden.

Wij staan, hoe merkwaardig dat ook mag klinken gezien de heersende spraakverwarring, met deze zienswijze niet alleen. Ook in sommige beschouwingen in de westerse media is de politieke omwenteling in Midden- en Oost-Europa een burgerlijke omwenteling genoemd. In februari j.l. schreef een zekere Timothy Garton Ash in *The New York Review of Books*:

„Als de revolutie van 1989 in Midden-Europa lijkt op een voorganger, dan is het inderdaad wel die van 1848 Die opstand wordt wel ‚de revolutie van de intellectuelen’ genoemd De revolutie van 1889 was ook een revolutie van de intellectuelen. De politiek van de revolutie werd bepaald door de intellectuelen. Evenals in 1848 waren de kenmerken . . . (o.a.) . . . burgerlijk, democratisch Net als toen was in 1989 het concept dat in het middelpunt van het oppositionele denken stond dat van de ‚burgermaatschappij’. Men wilde vrijheid van vereniging — nationaal, regionaal, lokaal, beroepsmatig — en die verenigingen moesten vrijwillig, authentiek, democratisch zijn en niet gemanipuleerd door een partij of een partijstaat. In de DDR noemden de oppositiegroepen zich niet voor niets ‚Bürgerinitiativen’ . . . ¹⁾).

Aan deze woorden hebben wij niets toe te voegen en wel om die reden dat de feitelijke ontwikkelingen in Oost-Europa de juistheid ervan tot nu toe iedere dag opnieuw hebben bevestigd. De gang van zaken in de DDR laat wat dat betreft aan duidelijkheid niets te wensen over.

Op 10 februari j.l. publiceerde *NRC/Handelsblad* een interview met de Oostduitse bioloog prof. dr. Jens Reich, die een van de mede-oprichters van Neues Forum was. Deze verklaarde tijdens het gesprek, dat ‚de economie geen grote rol speelde’. Hij vertelde, dat *Neues Forum* ‚de kerken, de middenkaders, de ingenieurs, de intellectuelen aansprak’ en dat de oppositie ‚niet dacht aan een omwenteling van de hele maatschappij’, dat ‚haar doel zeer beperkt was’.

1) Wij citeren de *New York Review of Books* uit *NRC/Handelsblad* van 10 februari j.l.

Dit soort allesbehalve voor tweeërlei uitleg vatbare uitspraken vormden voor prof. Reich geen beletsel om niettemin te verzekeren, dat 'de revolutie niet écht door de intellektuelen werd gemaakt, maar door het volk'. Maar dergelijke woorden herinneren ons er onwillekeurig aan, dat ook de revolutionairen van 1848 en zij die over deze 19e-eeuwse omwenteling schreven voortdurend van 'het volk' repten en dat toentertijd al Marx en Engels dat 'een vaag en misleidend begrip' noemden, waarmee de klassentegenstellingen verdoezeld werden en dat zij spottend karakteriseerden als 'de nacht waarin alle katten grauw zijn'. Als het woord 'volksrevolutie' met betrekking tot de jongste gebeurtenissen in Midden- en Oost-Europa enige zin heeft dan deze, dat men er *niet* met een revolutie van de *arbeiders* van doen had.

Zopas hebben wij opgemerkt, dat in diverse bladen de politieke omwenteling daarginds een burgerlijke omwenteling is genoemd. Op 13 januari j.l. bijvoorbeeld sprak de *Volkskrant*-redakteur Bert Vuijsje over datgene wat er zich voltrok als 'de triomf van de klassieke burgerlijke democratie'. En ook hij verwees daarbij — net als zijn Amerikaanse kollega — naar 1848. De sociaaldemokraat Bart Tromp, die doorgaans een quasi-geleerd jargon hanteert, karakteriseerde in *De Volkskrant* van 30 december j.l. de veranderingen in Oost-Europa eveneens als een burgerlijke revolutie'. Eerder al, namelijk in *Het Parool* van 6 december, schreef hij, dat 'de DDR . . . een integraal onderdeel van de kapitalistische wereldeconomie' vormde. Inderdaad, zeggen wij, maar het verschil tussen Tromp en ons is dit, dat hij in hetzelfde artikel in *Het Parool* gewaagt van 'de ineenstorting en desintegratie van het kommunisme als politiek en *ekonomisch* stelsel' (kursivering van ons, D & G). Bewijst onder meer een dergelijke tegenstrijdigheid niet, dat wij terecht op 'een spraakverwarring' hebben gewezen?

Het kommunisme stort niet ineen in Oost-Europa, omdat het er niet bestond. De aanpassing van de politieke structuur, van de politieke bovenbouw van de samenleving aan datgene wat haar economische ontwikkeling (zo men wil haar economische stagnatie) vereist, houdt niet het einde van het kommunisme is, maar het einde van de kommunistische mythe. Van nu af aan is het afgelopen met het sprookje, dat de maatschappij daarginds niet kapitalistisch zou zijn. Of de veranderingen in de Oosteuropese vorm van het kapitalisme onvermijdelijk tot de markteconomie, dat wil zeggen tot de westerse vorm van markteconomie, zullen leiden, moet worden afgewacht. Maar ook als dat het geval zal zijn, dan nog betekent dat volstrekt niet dat dan het kapitalisme in de DDR (of elders in Oost-Europa) wordt ingevoerd. Want het kapitalisme heeft er, zoals gezegd, van begin af aan (in Rusland al sedert 1917!) bestaan en ook het Oosteuropese (staats-)kapitalisme kent mechanismen, die met de marktmechanismen zijn te vergelijken.

Naarmate de politieke ontwikkeling in Midden- en Oost-Europa voortgaat in de richting van de burgerlijke democratie en daarmee ook in de richting van de burgerlijke emancipatie van de arbeidersklasse, zal de — tot dusver door de daar heersende machthebbers ontkende en verdoezelde — klassentegenstelling duidelijker aan de dag treden. In het Rusland van Gorbatsjov is dat reeds gebleken. Het zal ook blijken in de DDR en in andere Oosteuropese landen.

Kommunisme en socialisme zijn geen idealen die verwezenlijkt dienen te worden. Ze vormen evenmin een leer of doktrine waarnaar zogenaamde 'arbeidersregeringen' zich zouden moeten richten. Kommunisme is — om hier een woord van Karl Marx aan te halen — 'niets anders dan de werkelijke beweging (van de arbeiders) die de bestaande (kapitalistische) toestand opheft'. Die beweging, dat wil zeggen de dagelijkse strijd van de arbeiders, spruit voort uit tegenstellingen en belangen. De strijd wordt niet beïnvloedt door ideologieën, noch door de opheffing van mythen. Die strijd was er toen de mythen nog onaangetast leken, die strijd zal er zijn ook nadat de mythen zijn verdwenen. Hij zal zich aandienen, wat de verheerlijkers van 'vrijheid' en 'democratie' ook van de toekomst

mogen verwachten; hij zal gevoerd worden door de uitgebuite klasse, ofschoon deze zich thans een dergelijke strijd misschien nog in het geheel niet kan voorstellen.

— o —

WALESA STAAT KLAAR VOOR ALS ER WEER WAT TE BLUSSEN VALT

Voor iedereen die nog altijd illusies koestert omtrent het karakter van het Poolse vakverbond 'Solidariteit' in het algemeen en omtrent de persoon van Lech Walesa in het bijzonder, kan het alleen maar nuttig en heilzaam zijn het nieuws uit Polen met aandacht en op de voet te volgen. Iedere keer dat de vroegere elektriciën van de Leninwerf de een of andere verklaring aflegt of deze of gene uitspraak doet, blijkt hoezeer hij met recht zo'n tien jaar geleden al de bijnaam van 'de vliegende brandweerman' kreeg. Destijds stelde de regering een helikopter beschikbaar waarmee hij van zijn woonplaats Gdansk naar Ursus kon worden overgevlogen teneinde de stakende arbeiders van de traktorenfabriek aldaar tot werkhervatting over te halen. Wat Walesa in Ursus te doen kreeg, dat was het blussen van een sociale brand die voor de heersers van Polen gevaarlijk was, aangezien het vuur gemakkelijk naar elders zou kunnen overslaan.

In de tien jaren die na dit optreden van de zogenaamde 'arbeidersleider' volgden heeft Lech Walesa zo dikwijls zijn kwaliteiten als blusser van een sociale brand getoond, dat wij de tel zijn kwijt geraakt. Staalarbeiders en mijnwerkers, buschauffeurs en werkers in basisindustrieën hebben hem herhaaldelijk tegenover zich gevonden. En het is wederom in zijn functie van blusser, dat hij zich in februari j.l. beschikbaar heeft gesteld als tijdelijk president. Beschikbaar wel te verstaan, voor het geval dat er sociale onrust uit zou breken, naar hij zelf zei.

Wie in Polen sterk met de mogelijkheid van sociale onrust, dat wil zeggen een verzet van de arbeiders, rekening houdt, ziet bepaald geen spoken, maar is een realist. Op 1 januari j.l. zijn er in dat land drastische economische hervormingsmaatregelen van kracht geworden, die een scherpe daling van de levensstandaard tot gevolg hebben. Weliswaar zijn die maatregelen vergezeld gegaan van de belofte dat er over twee of drie maanden een verbetering van de toestand in zal treden. Of er veel arbeiders in Polen zijn die daarop rekenen weten we niet. Het lijkt ons hoogst onwaarschijnlijk. In elk geval blijkt Lech Walesa er niet al te vast op te vertrouwen. En daarom heeft hij bij voorbaat al zijn diensten aangeboden. „Als de mensen de straat op gaan om een verandering van het economische programma te eisen kan mijn hulp nodig zijn”, zo liet hij weten.

Men behoeft er niet aan te twifelen, dat de hulp waarvan Walesa sprak hulp aan de Poolse machthebbers is. Zoals deze maar al te graag de hulp van Walesa aanvaardden toen Jaruzelski nog aan het hoofd van de regering stond, zo graag zullen ze van het aanbod van de 'brandweerman' gebruik maken nu er een lid van de Poolse oppositie premier is geworden. Er is nauwelijks een land waar de politie niet weet, dat het 'met dieven goed dieven vangen' is. Er is vrijwel geen heersende klasse die niet geleerd heeft, dat opstandige arbeiders niet beter in toom kunnen worden gehouden dan door hen, die zich als hun 'leidslieden' hebben opgeworpen en zich als hun 'vertegenwoordigers' aandienen. Mocht Lech Walesa derhalve in de naaste toekomst tijdelijk president van Polen worden, dan zullen wij allerminst verbaasd zijn. Het is duidelijk wat daar achter steekt. Het is ook duidelijk waarom het maar tijdelijk zal zijn. Als hij de sociale brand eenmaal heeft geblust

moet hij weer de rol van 'arbeidersleider' en 'vakbondsbestuurder' spelen, want slechts op die manier is het mogelijk dat men (ondanks alles) toch noch enig misplaatst vertrouwen in hem blijft stellen. En dat is nodig opdat hij in de toekomst opnieuw zijn blussingswerkzaamheden kan verrichten.

— o —

DE V.V.I.O. LAAT DE TANDEN ZIEN

Onlangs werd aan een van ons de vraag gesteld, hoe of de groep *Daad en Gedachte* stond tegenover een organisatie als die van de *Verplegenden en Verzorgenden in Opstand*, die vorig jaar met zoveel kracht en met zulke ludieke acties geijverd heeft voor een betere positie van de werkenden in de gezondheidszorg. Het antwoord was allesbehalve moeilijk. Wij hebben van het begin af aan de V.V.I.O. beschouwd als een organisatie van de betrokkenen *zelf*, als een organisatie *van onder op*, als een organisatie, die juist doordat zij dit karakter bezat, meer bereiken kon dan de vakbeweging. Anders dan de van boven af geleide en bestuurde bonden, die als organisaties van de burgerlijke maatschappij gehouden zijn zorgvuldig de spelregels van deze samenleving in acht te nemen, was de V.V.I.O. in staat zich werkelijk strijdvaardig op te stellen.

In de loop van 1989 bleek dit verschil tussen de onafhankelijke organisatie der gezondheidswerkers en de vakbeweging telkens en telkens weer. En toen dat verschil op een gegeven moment wat kleiner leek te worden doordat de geschrokken vakbeweging zich haastte aan de V.V.I.O. haar steun te geven, duurde het maar uiterst kort of de V.V.I.O. moest constateren, dat de vakbeweging een hoogst onbetrouwbare en twijfelachtige bondgenoot vormde, wie het feitelijk alleen maar ging om zoveel mogelijk leden te werven onder een groep met een tot dan toe opvallend lage organisatiegraad.

Woordvoerders en woordvoerders van de verpleegkundigen en verzorgenden bleken zich het afgelopen jaar van de verschillen tussen hen en de bonden heel scherp bewust te zijn. Meer dan eens hebben wij de sprekers van de V.V.I.O. met de vakbeweging de vloer horen aanvegen. Niettemin — en wij hebben dat heel begrijpelijk gevonden — was er af en toe ook de neiging te bespeuren om met de V.V.I.O. maar op de vakbondstoer te gaan. Begrijpelijk was dat, omdat de vakbondsmythe nu eenmaal een taai leven heeft en illusies omtrent de vakbeweging nu eenmaal eerder verdampen bij dat deel van de arbeidersklasse dat de praktijk van de bonden regelmatig aan den lijve heeft ondervonden.

Met de gedachte de V.V.I.O. om te zetten in een gewone vakbond is gespeeld. Maar het is er niet van gekomen. Wat daarvan in de achter ons liggende periode ook de reden mag zijn geweest, het lijkt ons weinig waarschijnlijk dat het er op korte termijn alsnog van komen zal. Want het is inmiddels wel duidelijk geworden, dat de gezondheidswerkers van de ervaringen die ze in 1989 met de vakbeweging hebben opgedaan, het nodige hebben geleerd.

Zowat op de dag af een jaar na de grote massa-bijeenkomst in de Utrechtse Jaarbeurshallen die tot de oprichting van de V.V.I.O. geleid heeft zijn de verplegenden en verzorgenden in dezelfde Jaarbeurshallen opnieuw bijeen gekomen. Weliswaar niet in evengroot aantal, maar minstens zo strijdvaardig. De V.V.I.O. blijkt springlevend te zijn. „We zijn niet milder geworden, wel wijzer”, verklaarde een van haar woordvoerders aan de vooravond van de jongste bijeenkomst. „We hebben veel geleerd van het afgelopen jaar”. Op 10 februari j.l. bleek in Utrecht dat hij daarmee niets teveel had gezegd.

De verplegenden en verzorgenden zijn van mening, dat de beloning van de werkenden

in ziekenhuizen en verpleeginrichtingen nog altijd ver beneden de maat is en dat de werkdruk almaar groter en groter wordt. De konsekwentie daarvan is, dat de kwaliteit van de gezondheidszorg ernstig gevaar loopt. Halverwege deze maand maart beginnen de onderhandelingen over de cao-ziekenhuiswezen. Met het zicht daarop heeft de V.V.I.O. nu al haar eisen kenbaar gemaakt en er bovendien geen onzekerheid over laten bestaan, dat zij bereid is en zich gereed maakt voor die eisen met veel hardere akties te vechten dan vorig jaar. De V.V.I.O. eist voor de betrokkenen een loonsverhoging van 8,5 pct. De vakbeweging heeft een eis van 6 pct. op tafel gelegd. Ze blijft daarmee veel dichter in de buurt van de verlangens van de V.V.I.O. dan vorig jaar. Maar het verschil is op zichzelf al een symptoom. En tijdens de jongste bijeenkomst in Utrecht, waar ook twee spreeksters van bonden het woord voerden, bleek duidelijk dat het kleinere verschil tussen de twee looneisen er weinig toe bijdraagt het wantrouwen van de V.V.I.O.-leden jegens de vakbeweging te verminderen. Integendeel, de argwaan bleek de afgelopen maanden weer terdege te zijn gevoed.

De bonden hebben namelijk besprekingen over de situatie bij het kruiswerk (Groene-, Wit-Gele en Gele Kruis) zonder enige ruggespraak met de betrokkenen (die zich al gereed maakten om aktie te voeren) verdaagd. De V.V.I.O. ziet er een nieuw bewijs in, dat de bonden als het zo uitkomt over de achterban heen lopen en aan hun laars lappen wat de leden willen.

In Utrecht werden op 10 februari twee vakbondsbestuurders gekonfronteerd met boegeroep, voetgeroffel, interrupties en gelach. Terwijl zij het woord voerden liepen er mensen weg of wel werden ze voortdurend geïnterrumpeerd met luid geroep van „aktie!, aktie!“ Toen op een gegeven moment het optreden van een van die bestuurders heel duidelijk als betutteling werd ervaren, protesteerde de zaal luidruchtig.

Een verslaggever van *De Volkskrant* heeft geschreven, dat uit de bijeenkomst in de Jaarbeurshallen een duidelijke boodschap had geklonken. Vakbonden en werkgevers (dat hij die tesamen noemde is veelzeggend!) kunnen op een rumoerig voorjaar rekenen als ze zich niet vastbijten in de eisen om meer loon en meer personeel. De kans op een nieuw cao-konflikt in de gezondheidszorg achtte hij levensgroot aanwezig.

Gezien het verloop van de jongste bijeenkomst in Utrecht achten wij de kans, dat de vakbeweging in 1990 een betrouwbaarder bondgenoot van de verpleegkundigen en verzorgenden zal zijn, buitengewoon klein. De V.V.I.O. heeft, met de cao-onderhandelingen in het verschiep, de tanden laten zien. Er is geen sprake van dat de vakbeweging dat ook deed. Ze doet dat nooit. Ze bezit geen tanden of op z'n hoogst geen tanden waarmee ze kan bijten.

— o —

ZWEEDSE REGERING VERKLAART DE ARBEIDERS OPENLIJK DE OORLOG

Als de nood aan de man komt, dan heeft de heersende klasse geen geschikter en betrouwbaarder bondgenoot dan de sociaaldemokratie. Het is een reeds oude waarheid, die thans in Zweden weer eens voor de zoveelste keer wordt bevestigd. De sociaaldemokratische regering van premier Ingvar Carlsson heeft drastische economische maatregelen aangekondigd, die onder meer de bevrozing van lonen en prijzen inhouden en een wijziging van de ziekengeldregeling. De wijziging daarvan is bedoeld om het ziekteverzuim terug te dringen, dat in Zweden tot het hoogste in Europa behoort.

De minister van financiën, die de plannen in het parlement bekend maakte, heeft verklaard, dat het pakket maatregelen noodzakelijk is om een halt toe te roepen aan de inflatie en om de concurrentiepositie van Zweden op de Europese markt te verbeteren. Deze toelichting laat er geen twijfel over bestaan welk klassebelang er mee gediend is. En voor wie het soms niet meteen duidelijk mocht zijn, dat het bij dit alles om een brutale en grootscheepse aanval op de Zweedse arbeidersklasse gaat, die kan het nodige opsteken van de omstandigheid, dat de plannen vergezeld gaan van een *verbod tot staken* dat gedurende twee jaar van kracht zal zijn. Het komt hierop neer, dat de Zweede regering de arbeiders openlijk de oorlog heeft verklaard, daarmee meteen maar rekening heeft gehouden met een fel verzet van die kant en dat verzet bij voorbaat onmogelijk tracht te maken.

In de weken die aan deze oorlogsverklaring vooraf gingen zijn er in Zweden tal van vakbondsakties en ook ‚wilde‘ stakingen geweest. Behalve dat in sommige branches het werk werd neergelegd en werkgevers daarop met uitsluiting reageerden, dreigde er op een gegeven moment ook een staking van meer dan honderdduizend ambtenaren bij openbaar vervoer, gezondheidszorg en de kinderdagverblijven. Het was voor minister Kjell-Olof Feldt van financiën reden om te verklaren, dat ‚de anarchie van deze arbeidsmalle-molen tot staan moet worden gebracht‘. Als iemand een dergelijke taal bezigt, dan hoeft men zich niet af te vragen wiens woord hij spreekt.

De konservatieven in het Zweedse parlement hebben zich, nu zij op de banken van de oppositie zitten, de huichelachtige opmerking kunnen veroorloven, dat de maatregelen die de sociaaldemokratische regering heeft aangekondigd, als twee druppels water lijken op de praktijken die in de Oosteuropese landen werden toegepast vóórdat het zogenaamde ijzeren gordijn werd neergehaald. Een huichelachtige opmerking, zeggen wij, omdat hun karakteristiek betrekking heeft op maatregelen, die zij in hun hart wel moeten toejuichen. Om puur elektorale redenen hebben zij kritiek geuit, maar die kritiek kan niet leiden tot een verwerping van de plannen door het Zweedse parlement. In de eerste plaats hebben de Zweedse Groenen te verstaan gegeven, dat zij voor de regeringsplannen begrip opbrengen. Als die Groenen er hun steun aan geven, dan vinden deze een parlementaire meerderheid.

In de tweede, niet in de laatste plaats, heeft de regering verklaard, dat zij zal aftreden indien haar desbetreffende voorstellen worden verworpen. En wie zou zulk een aftreden wensen? Toch bepaald niet de Zweedse ondernemers of diegenen die het ondernemerdom in het parlement vertegenwoordigen. Immers, wie kan de oorlog tegen de Zweedse arbeiders beter voeren dan de ministersploeg van Carlsson? Er is geen ploeg denkbaar die beter geschikt is voor het behartigen van het kapitaalsbelang. Men hoort herhaaldelijk spreken over het „*Zweedse socialisme*“. Wat daarmee bedoeld wordt, dat is zo klaar als een klontje, is het moderne Zweedse **k a p i t a l i s m e**.

Natuurlijk hebben de Zweedse arbeiders geen boodschap aan het etiket dat men op de Zweedse maatschappij wil plakken. Met theoretische discussies over de vraag of men de samenleving daar nu ‚kapitalistisch‘ dan wel ‚socialistisch‘ moet noemen houden zij zich niet op. Maar ze weten opperbest dat de Zweedse ondernemers, of ze nu een sociaal-democratisch en modern of een klassiek liberaal en ouderwets economisch stelsel voorstaan, in elk geval hun klassevijanden zijn. Ze weten ook dat de regering, die de belangen van deze ondernemers behartigt, terwille van het ondernemersbelang de levensstandaard van de werkenden wil aantasten. Want bevrozing van de lonen op een moment dat de inflatie 9 procent bedraagt kan niet anders gekarakteriseerd worden als een aanslag op het levenspeil van de arbeiders, zelfs wanneer — zoals het geval schijnt — dat gepaard gaat met een bevrozing van de prijzen. Want ook als men er inderdaad in zou slagen die prijzen in de hand te houden, dan nog betekent handhaving van het thans bestaande loonpeil een handhaving van de achterstand van de werkende klasse, die — dat is althans wel de

bedoeling — door middel van een stakingsverbod beroofd wordt van de mogelijkheden om door middel van strijd die achterstand weg te werken.

Zo is de bedoeling, zeggen wij. Maar wat de heersende klasse en haar regering op het oog hebben, dat laat zich lang niet zo gemakkelijk verwezenlijken als de heren denken. Omdat er een sociaaldemokratische regering aan het bewind is, mag deze inderdaad er wel op vertrouwen, dat de vakbeweging, die in Zweden toch al nóg nauwer dan elders met het kapitaal samenwerkt, van de situatie geen gebruik zal maken om haar myth op te poetsen. Maar ook in Zweden hangt het niet af van de vakbeweging of de arbeiders in verzet komen. Op maandag 12 februari is — uit protest tegen de voor de materiële positie van het personeel zo nadelige regeringsvoornemens — in de hoofdstad Stockholm een 'wilde' staking bij het openbaar vervoer uitgebroken. „Met een stakingsverbod wordt Zweden teruggezet naar het begin van de 20ste eeuw”, zo verklaarde een van de stakers.

Wat de gevolgen van deze staking zullen zijn, of de aktie naar andere beroepen en naar elders zal overslaan en in hoeverre het spontane verzet van de arbeiders de ministers en eventueel de parlamentsleden tot een koerswijziging zal dwingen, is ons op het moment dat we deze regels schrijven niet bekend. We zullen in een volgend nummer van *Daad en Gedachte* op de gebeurtenissen in Zweden terug komen.

— o —

Boekbespreking

AAN WAT VOOR KRITIEK STOND EN STAAT HET HUIDIGE RUSLAND BLOOT?

Sinds het tijdstip dat Rusland bolsjewistisch werd en de daar aan de macht gekomen bolsjewistische partij pretendeerde, dat met de zegevierende oktoberrevolutie de weg was vrij gemaakt voor een socialistische of kommunistische samenleving, hebben tal van critici die pretentie resoluut teruggewezen of op z'n minst het beweerde karakter van de Russische maatschappij ernstig in twijfel getrokken.

Tot de eersten die een dergelijk kritisch geluid lieten horen behoorde de in Duitsland werkzame Poolse radikaal-socialiste *Rosa Luxemburg*. Zij zette haar opvattingen op papier op een moment, dat de door de Russische omwenteling geschapen produktieverhoudingen nog maar nauwelijks of in het geheel niet zichtbaar waren. In feite was haar kritiek een beoordeling van de bolsjewistische politiek en de bolsjewistische methoden en van de gevolgen die beide voor de nieuwe samenleving zouden kunnen hebben. Min of meer zette zij daarmee ook de kritiek voort die zij zo'n vijftien jaar eerder al op de bolsjewistische organisatieprincipes had gepubliceerd.

Er verstreek maar weinig tijd of de vraag wat nu eigenlijk wel het karakter was van het nieuwe Rusland en in verband daarmee tevens de vraag hoe of de revolutie(s) van 1917 moesten worden beoordeeld, hield een steeds groter aantal geïnteresseerde waarnemers bezig. Tot hen behoorde bijvoorbeeld een man als Karl Kautsky, een star theoretikus die tot het centrum van de Duitse sociaaldemokratie behoorde. Zich op Marx beroepend, betoogde hij aan de hand van ontwikkelingsschema's dat Rusland, vanwege zijn achterlijkheid niet socialistisch worden kón en eerst een kapitalistische ontwikkelingsfase zou moeten doormaken.

De beschouwingen van anderen hadden — evenals die van Rosa Luxemburg — wel in

hoofdzaak betrekking op de politiek van de bolsjewiki alsmede op hun houding ten aanzien van de Westeuropese arbeidersbeweging. Dat veranderde na de gewelddadige onderdrukking van de opstand in Kroonstad in maart 1921 en na de invoering van de Nieuwe Economische Politiek (N.E.P.) in hetzelfde jaar.

Het begon er mee, dat — zowel in Rusland als in West-Europa — de invoering van de N.E.P. door sommigen als 'een terugkeer naar het kapitalisme' werd beschouwd. Niet lang daarna gingen in West-Europa enkelen van hen een stap verder. Zij zagen de N.E.P. niet langer als een *terugkeer* naar het kapitalisme, maar als de onvermijdelijke konsekwentie van een ontwikkeling die juist met de revolutie van 1917 (een *burgerlijke* omwenteling waarin echter niet de Russische bourgeoisie maar de Russische arbeiders en boeren de drijvende kracht vormden) op gang was gekomen. Schijnbaar kwamen hun opvattingen dicht in de buurt van die van Kautsky, in werkelijkheid waren zij anders gefundeerd en hadden zij met de zijne niets van doen.

In de loop van de jaren '20 en '30 ondergingen de desbetreffende standpunten voortdurend kleine en grote wijzigingen. Zij die de Russische revolutie als een *burgerlijke* revolutie hadden leren zien, gingen zich steeds intenser bezig houden met het *karakter* van de Russische maatschappij en met de verhouding tussen deze maatschappij en de bolsjewiki. Tegelijkertijd werden er tal van andere kritische oordelen ontwikkeld die niet alleen van de zojuist omschreven zienswijze, maar ook onderling sterk verschilden.

Het vorige jaar is er een proefschrift verschenen waarin een zeer groot aantal kritische standpunten ten aanzien van de Russische revolutie en de Russische samenleving op een rijtje worden gezet en beschreven. De auteur ervan is *Marcel van der Linden*, stafmedewerker van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (I.I.S.G.) in Amsterdam. In zijn 360 bladzijden tellend boek behandelt hij niet *alle* kritische stromingen, bewegingen of schrijvers. Hij houdt zich — met één enkele uitzondering — uitsluitend bezig met standpunten die verkondigd zijn door personen of groepen die *zichzelf* beschouwen als 'marxistisch'. Op de achterflap leest men:

„De vraag 'hoe te denken over de Sovjetmaatschappij' is voor westerse marxisten sinds 1917 altijd uiterst belangrijk geweest. Is de Russische samenleving socialistische? En zo niet, wat is zij dan wel? Dit boek beschrijft voor het eerst de vele discussies over die brandende kwesties vanaf de Oktoberrevolutie tot de komst van Gorbatsjov. Aan de orde komen talloze bijdragen van marxisten in West-Europa en Noord-Amerika en van linkse dissidenten uit Oost-Europa die in het westen publiceerden”¹⁾.

Met deze woorden is niets teveel gezegd. In vijf hoofdstukken worden de diverse varianten van de kritiek op de samenleving die na 1917 in Rusland is ontstaan naast en tegenover elkaar gezet. Van der Linden heeft daarbij, na een onderzoek van vele jaren, naar een zo groot mogelijke volledigheid gestreefd, maar is er zich van bewust dat volledigheid in de praktijk vrijwel onmogelijk kan worden bereikt.

Aan de vijf beschrijvende hoofdstukken gaat een inleidend hoofdstuk vooraf waarin de schrijver de door hem gehanteerde begrippen nader definieert. Op die plaats merkt hij onder andere op, dat „in het verleden vele malen de ene auteur door een andere ervan werd beschuldigd niet op marxistische wijze te werk te zijn gegaan.” Hij voegt daaraan toe, dat hij die moeilijkheid „ten dele” heeft omzeild op de manier die wij hierboven al hebben verteld, namelijk door zich aan te sluiten bij de eigen opinie van de betrokkene. In een zevende hoofdstuk maakt Van der Linden de balans op. In een achste hoofdstuk zet hij vervolgens uiteen welke konklusies er zijns inziens uit al die soorten van kritiek

1) Marcel v.d. Linden, *Het westers marxisme en de Sovjetunie*, uitgave Stichting Beheer IISG, Amsterdam 1989, prijs fl 42,50.

moet worden getrokken. Bij wijze van aanhang geeft hij dan nog eens (in 25 bladzijden) een uitvoerig overzicht van de veranderingen die de kritiek achtereenvolgens heeft ondergaan en hoe die veranderingen zijn verlopen.

Ons is geen ander werk bekend, waarin de diverse soorten van kritiek op de zogenaamde Sovjetmaatschappij zo uitgebreid aan de orde komen. Op grond daarvan zou men het boek dat wij hier bespreken een soort van „standaardwerk” kunnen noemen. Dit ook, omdat het een literatuuropgave bevat waarin publikaties in het Engels, Duits, Frans, Italiaans, Spaans, Zweeds, Noors, Deens en Nederlands zijn opgenomen. Ook daarbij is gestreefd naar volledigheid, echter „in het besef dat deze waarschijnlijk nooit geheel verwezenlijkt kan worden”. Op grond van dit alles verdient de studie van Van der Linde bewondering, bewondering vanwege de uitgebreidheid van zijn onderzoek, bewondering ook voor de wijze waarop hij de resultaten heeft weten te beschrijven.

Maar zonder op de betekenis van het werk ook maar iets af te willen dingen, onze bewondering is niet onverdeeld. In de eerste plaats konstateren wij, dat Van der Linden bij de weergave, zo men wil de inventarisatie van de verschillende soorten van kritiek en de zienswijzen van diverse critici, niet ontkomen is aan een zekere eenzijdigheid of anders gezegd: aan een nogal ongelijksoortige behandeling. Over sommige standpunten worden de lezers vele bladzijden lang zeer uitvoerig ingelicht, andere daarentegen worden in maar luttele pagina's, soms zelfs in slechts luttele paragrafen afgedaan. Vergeleken met de lange en heldere uiteenzettingen over *Trotzki* en zijn volgelingen die Rusland eerst hebben beschouwd als „een gedegenereerde arbeidersstaat” en later — toen dat niet zo goed meer vol te houden was — zijn gaan spreken van een „overgangsmaatschappij”, komen anderen er wat bekaaid af. Tot die laatste categorie behoren onder meer zij, die al heel vroeg de Russische maatschappij als staatskapitalistisch hebben gekarakteriseerd, zoals *Otto Rühle*, *Anton Pannekoek*, *Herman Gorter*, *Paul Mattick*, enzovoort. De enige uit deze groep die zich niet te beklagen heeft is de Brit *Tony Cliff*.

In de tweede plaats maakt Van der Linden onderscheid tussen wat hij „Marxiaans denken” noemt, een denken dat „letterlijk” aansluit bij Marx, en iets wat hij als „marxistisch denken” definieert, „een denken dat de pretentie heeft Marx wat betreft algemene benadering te volgen, hoewel in konkrete gevallen sprake kan zijn van grote afwijkingen van het denken van Marx zelf”. Wij vinden het gemaakte onderscheid nogal gekunsteld en gezocht. Waar dan nog bij komt, dat wij een „letterlijk” volgen van Marx, het hanteren van zijn teksten als *dogma*, het „zweren bij ieder woord dat hij geschreven heeft”, weinig in overeenstemming achten met de wijze waarop zijn — en iedere — theorie van de maatschappelijke ontwikkeling gehanteerd moet worden. Een dergelijk dogmatisme is, om even met Van der Linden te spreken, zeker niet marxistisch, maar je kunt het al evenmin met het door hem uitgevonden woord „marxiaans” aanduiden. Niet voor niets heeft Marx zelf ooit eens gezegd, dat zijn theorie „geen dogma, maar een richtsnoer voor het handelen” was, het handelen bij sociale analyse bovenal.

Uit zijn proefschrift kunnen we niet anders konkluderen, dan dat Van der Linden hier anders over denkt. Volgens hem immers is er — geheel ten onrechte menen wij — sprake van een „marxistische orthodoxie”. Als hij aan het eind van zijn beschrijvingen gekomen, de balans opmaakt, dan komt hij tot de slotsom dat de hoofdvarianten van de „westerse marxistische kritiek op de Sovjetunie” op wezenlijke punten in strijd zijn met Marx' theorie en soms bovendien in strijd zijn met de feiten of de logika (blz. 204). Om die reden acht hij het „definitief duidelijk dat de Sovjetunie nauwelijks in *orthodox-marxistische termen* (kursivering van ons — D & G) begrepen kan worden (blz. 211). Volkomen konsekvent laat hij vervolgens in een achtste hoofdstuk een pleidooi voor een nieuwe theorie volgen, een theorie die in zekere zin een breuk met Marx betekent, maar bepaald geen breuk in ieder opzicht. Van der Linden pleit voor wat hij noemt „*een post-*

marxiaans historisch materialisme", met andere woorden — om hem vast te pinnen op zijn eigen terminologie — een historisch materialisme dat boven Marx uit wil gaan en niet letterlijk wenst vast te houden aan diens teksten.

Dat zoiets al lang bestaat en in feite altijd al bestaan hééft, bij Marx zélf bijvoorbeeld, zal ook Van der Linden moeilijk kunnen betwisten. Het is dat wat in de aanvang van zijn boek „*marxistisch denken*” wordt genoemd. Maar als wij het goed zien, dan leidt hij uit de ervaringen met de onderscheidene kritieken op de Russische samenleving af, dat ook zulk een „*marxistisch denken*” geen afdoende en bevredigende analyse kan verschaffen, noch van de Russische samenleving, noch van de samenleving in het algemeen.

Wij hebben zojuist het hoofdstuk waarin Van der Linden deze gedachten ontwikkelt, een „pleidooi” genoemd. Het is meer een uiteenzetting waarom hij een nieuwe theorie voor noodzakelijk houdt, dan dat het een volledige uitwerking van een dergelijke theorie zou zijn of zelfs maar een eerste aanzet daartoe. Over deze kwestie, alsmede over de wijze waarop hij in enkele gevallen de kritiek op de Russische samenleving interpreteert, verschillen wij met Van der Linden grondig en principieel van mening. Zien wij het goed, dan komt dat onder andere hieruit voort, dat Van der Linden en wij totaal verschillende opvattingen hebben omtrent datgene wat een theorie is, hoe zij zich tot de steeds veranderende werkelijkheid verhoudt en wat dienovereenkomstig haar praktische betekenis is.

Een recensie als deze is niet geschikt om dergelijke meningsverschillen uit te diepen. Hier wilden wij alleen maar duidelijk maken wát voor boek Marcel van der Linden heeft geschreven. Wij stellen ons voor in een van de komende nummers van *Daad en Gedachte* nader op zijn standpunten in te gaan. Een kritiek daarop ligt voor de hand, aangezien onze opvatting dat de Russische maatschappij een *kapitalistische* maatschappij is, door hem evengoed wordt afgewezen als de lijnrecht daar tegenover staande zienswijze, dat het om een socialistische maatschappij zou gaan.

Deze beschouwing willen wij echter niet besluiten zonder nadrukkelijk op te merken, dat dit of een dergelijk meningsverschil natuurlijk geen enkel beletsel vormt het boek van Van der Linden een werk van niveau te noemen. Het vormt een bijna onuitputtelijke bron van gegevens, die bovendien systematisch en overzichtelijk gerangschikt zijn. Het heeft bovendien een onverwachte aktualiteit gekregen. Wie zich in deze dagen bezig houdt met het oeverloze gezwets over „het ongelijk van links” of „het gelijk van rechts” zou het eens ter hand moeten nemen. Hij of zij zou merken, dat er al meer dan 70 jaar lang vanuit wat men „links” pleegt te noemen een kritiek op het bolsjewistische Rusland en soortgelijke maatschappijen in Oost-Europa wordt geleverd van een kaliber dat „rechts” nooit bereikt heeft en waaraan dat „rechts” eenvoudig niet tippen kan.

Het boek van Van der Linden is uiteraard (vanwege het onderwerp) beslist geen gemakkelijke lektuur. Of de auteur van de veronderstelling is uitgegaan, dat arbeiders het niet hoeven te lezen daar zij toch wel weten dat zij in een samenleving als daarginds onderdrukt en uitgebuit worden is ons niet bekend. Feit echter is het, dat de zeer vele citaten in vreemde talen onvertaald blijven. Over een kwestie die voor iedere arbeider van groot belang zou kunnen zijn, schreef Van der Linden kennelijk alleen maar voor intellectuelen. Dat hij misverstanden die voort zouden kunnen sprouiten uit gebrekkige vertalingen heeft willen vermijden, valt te begrijpen. Maar waarom naast de originele tekst dan geen Nederlandse vertaling (desnoods achter in het boek) bijgevoegd? Het ontbreken daarvan is een van de weinige „schoonheidsfouten” in een boek waarvan wij met belangstelling kennis hebben genomen.

C.B.

DE STAKING BIJ HEINEKEN

Het opmerkelijke van de staking bij Heineken Nederland b.v. is niet de wijze waarop zij begon en al evenmin de wijze waarop zij is geëindigd. Het is vaker voorgekomen, dat arbeiders uit onvrede over het lange uitblijven van een c.a.o. of het vastlopen van de c.a.o.-onderhandelingen spontaan de arbeid hebben neergelegd. Het is ook al niet voor het eerst dat een direktie, eenmaal beseffende dat ze met de rug tegen de muur stond, eieren voor haar geld koos en door de knieën ging. Weliswaar is er niet altijd sprake van een zo volledig toegeven als deze keer bij dit konflikt, maar dat is toch niet de opmerkelijkheid die wij op het oog hebben. En ook de snelheid waarmee de bonden, zowel die bij de F.N.V., als die welke bij het C.N.V. zijn aangesloten, de ‚wilde‘ aktie hebben overgenomen mag groter zijn dan in veel van de voorkomende gevallen, in beginsel is — afgezien dan van die spontane akties waar de vakbonden zich fel tegen blijven keren — die overname niet buitengewoon uitzonderlijk. Opmerkelijk echter was datgene wat tijdens het door Heineken aangespannen kort geding door de raadsman van de bonden als argument naar voren werd gebracht.

„Een bond die wilde akties negeert, negeert ook zijn eigen leden”, zei hij. „De leden hebben het moeilijk, voelen zich door het bedrijf geattaqueerd, zijn agressief. Het is zowel in het belang van de leden *als van het bedrijf dat de bond met zijn gezag een aktie leidt en waakt voor de veiligheid van haar leden, het bedrijf en derden*” (kursivering van D&G).

Dat de advokaat van de vakbeweging aldus sprak was natuurlijk om het feit te vergelijken, dat de bonden de aktie niet — zoals de rechter in dit soort zaken doorgaans nu eenmaal verlangt — van tevoren hadden aangekondigd. Maar zijn woorden hadden een veel wijdere strekking. Ze onthulden, bedoeld of onbedoeld, *w a a r o m* — in voorkomende gevallen dan — bonden ‚wilde‘ stakingen overnemen. Vrij vertaald, maar zo’n vertaling zal voor de rechtbankpresident niet nodig zijn geweest, kwam het betoog van de advokaat op het volgende neer:

„Het is in het belang van het bedrijf dat de bond met zijn gezag een aktie leidt en waakt voor de veiligheid . . .”

En om het belang van het bedrijf nog even te benadrukken, sprak de advokaat daarbij dan ook terloops over „agressiviteit” en over „de veiligheid van derden” (waarbij hij in het midden liet wat daarmee precies bedoeld werd). Dit, en uitsluitend dit, was wat hij de president onder het oog wilde brengen. Dat de bond z’n eigen leden niet kan negeren, was de ‚verpakking’, had weinig met de kern van zijn woorden te maken en zo werd het ook door de president verstaan. Die liet die kant van de zaak rusten. Hij zou uiteraard aan de advokaat hebben kunnen vragen, waarom in tal van gevallen de bonden de eigen leden dan *wel* negeerden. Dat vroeg hij niet.

Wat zou, vragen wij van onze kant, die vakbondsadvokaat hebben moeten antwoorden, als de president het *wél* zou hebben gevraagd? Dan zou er, menen wij, maar één antwoord mogelijk zijn geweest. Dit namelijk dat bonden de ene keer de achterban niet, meer de andere keer *wél* negeren, als het zo geëist wordt door *het belang van het bedrijf*.

Door de vraag niet te stellen, door dat met de mantel der liefde te bedekken, heeft de president in het belang van de bonden en van het bedrijf, kortom in het belang van beider funktioneren gehandeld.

— o —